

Naar vi tage en saa overordenlig Tilvæxt af Befolkningen i Be-
 tragtning, kan det ikke forundre os, at de affidesliggende Hjelddale eller
 Hjordbunde mere og mere ere blevne opdyrkede og tagne i Besiddelse af
 Nybyggere. Navnlig er det gaaet ud over de saakaldte Kenhaver. Disse
 ere større eller mindre Jordsklytter ved Søen eller længere oppe i Landet,
 som Lapperne have ryddet og indhegnet for der at samle og malke deres
 Kendsdyr. Aar efter Aar stiftes der, nye Stykker ryddes, indhegnes og
 gjødes, og der vøges da der tidligere og bedre Græs end andetsteds.
 Saadanne Kenhaver ere bekvemmest til Dyrkning, og dem tilegne da
 Nybyggerne sig, de gaa til Stedets Autoriteter, som giver dem Eiendomsret
 derover som over herreløst Jord uden at tage Hensyn til Lappen,
 som har ryddet dem. Kommer nu denne atter hen til de Steder, som
 have været hans Eiendom, lader han Kendsdyrene gaa ad de Beie, de
 have været vant til at gaa ad maasse i Aarhundreder, men hvor maasse
 netop en Nybygger har anlagt en Mark, skjøndt der var mange andre
 Steder at vælge til den, saa høves der et Strig over, hvorledes dennes
 Gods nedtrædes af Kendsdyrene og om Romadevasenets Skadelighed;
 Nybyggeren hidser sine Hunde paa Kendsdyrene, eller han skyder paa dem,
 hvilket endog Dvrighedspersoner paa Tbinge have opmuntret Bønderne
 til isædetsfor at søge den langvarigere Rettens Bei, ja endog saadan
 Taabelighed har været foreslaaet at gjøre alle Lapper under et ansvar-
 lige for den Skade en Laps Kendsdyr kunde gjøre paa en Bondes Græs, men
 derimod ikke det Tilsvarende at gjøre alle Nybyggere under et ansvarlige
 for den Skade, en Bonde eller en af hans Hunde har gjort paa en Laps
 Hjord. Ikke sjældent er det kommet til voldsomme Optrin mellem Bønderne
 og Lapperne. Ved Alt dette og ved Brændevinddrift ere mange Hjelddal-
 lapper blevne mere og mere forarmede, Græsgangene bleve mindre og
 mindre, og der var ingen Udvei uden at blive Solap eller Tiggerlap
 eller at søge Nord paa til mindre bebyggede og mere nærsomme Egne,
 en Udvei, der blev den almindeligste¹⁾.

Capitel 4.

De svenske Lapper.

Idet vi nu ville undersøge, hvor langt mod Syd det historisk kan
 godtgjøres, at Lapperne have boet i Everig, ville vi lade ude af Be-
 tragtning de Slutninger, vi kunne drage af Stenolsfagerne og Sagnene

¹ Morgenbl. 1865. 141. 135. Stockfleth Bidrag. 1, 283 ff.

em Dværg og Trolde. Tydelige og aldeles uomtvistelige Spor af Lapperne findes først i Smaaland. Her ligger Øst for Halland og Vestgotland omkring Lageaa og Bolmenfjæ næsten helt op til Jönköping et Landskab, som hedder Finmarken eller i Almindelighed Finveden, og som nu bestaaer af de tre Herreder: Østbo, Vestbo og Sønderbo Herred, men tidligere synes at have strakt sig længere mod Nervest, ja maaske endogsaa helt op til Dalsland. Dets Navn forekommer med mange forskjellige Variationer. Ptolemæus (100 e. Chr.) kalder det Favonia, Fornandes (650) Finnaitthæ, Adam af Bremen (1070) Finvedi, Erik den 10de (1167—90) Finnethia, et Diplom af 1177 Finvedh, Erkebisp Absalon (1178) Finnethia, Rnytlinga Saga (1200) Finethvi, And. Sunesen 1201) Finethia, Sæge († 1204) Pheonia, Phinnia og Finnia, „hvor Finnenses bo,“ under Erik den 11te (1248) kaldes det Finvidia, af Snorro (1250) Finmarken, under Kong Magnus og Birger Jarl (omtr. 1280) Finvidia, af Abbeden i Alvastra (1288) Finnidia, i et Diplom af 1300 Finmarkhia, af Domkapitlet i Bisterås ved samme Tid Finnitithia, af Biskop Magnus af Veris 1306) Finnid, Kong Birger (1310) Finlandis terra, Kong Albrekt (1370) Finnewith (udtales vel Finnevit), paa Runestene kaldes det Finhaith og Finhith¹). Alle disse Navne maa være et og det samme, navnlig naar Favonia hos Ptolemæus sammenstilles med de af Sæge om Finveden brugte Navn, og at betvivle, at det har sin Oprindelse af Finnerne, som Hallengrén og Wieselgrén gjøre, og navnlig med denne sidste at sætte det i Forbindelse med Fonicerne, selv om disse kaldes af Grækere og Romere Fenet og Venet, gaar vist paa ingen Raade an²). Det synes at betyde Finnernes Hede og maa upaatvivelig sættes i Forbindelse med Finnerne (Lapperne), som langt ned i Tiden maa have boet her i de store affidesliggende Skove³). Øst for Finveden ligger Landskabet Barend, der naaer mod Øst til 5 Mil fra Kalmar. Her findes som ovenfor anført en Mængde Sagn om Trolbene, der have boet her, og hvormed utvivlsomt menes Lapper, her findes eller fandtes til for kort siden Hytter, som ganske lignede Lappernes, her forekommer endnu 1627 Mandnavnet Fin, og her findes flere med Fin sammensatte Stednavne, hvilke kunne forfølges herfra langt op mod Nord lige til Finmarken, ja i Albo Herred, tæt ved Slaanes Grændse, findes en affides Egn, som hedder Lappalænet. Her maa der ogsaa have været en Mængde Trælle, thi først i Midten af det 13de Aarhundrede ophævedes det lovligt her⁴. Fremdeles findes i Smaaland Navnene Lappland, Lappobohi.

Adam Brem. 193 Rnytlinga Saga. Abben. 1829 318. Sæge 9. 13. 264. Wieselgrén, Ny Smål 1, 181.

² Wieselgrén, N. S. 1, 181 2 885.

³ Geijer, Geschichte Schwedens. Hamburg 1832. 1, 52. Runthes Kort over N reg., Sviariki Danm rk 1842. Petersten 193. 307. Schjern 1, 49.

⁴ Hylden Cav 1, 14 ff. 120 f.

Foruden saadanne Navne finde vi som ovenfor antydet en hel Del Navne, der kunne finde deres Forklaring af det lapste Sprog. „Lapgrave“ findes i Hafvers Sogn (Uppland) og ved Søen Hinsen (Sværdssjö og Sundhorn Segne i Dalarne), ligesom det hedder sig, at en Fin har opdaget Sala Sølugruber og Faluns Kobbergruber¹). Her i Dalarne, hvor der endnu ved Aaret 1030 ingen Byer fandtes, og hvor den meget ringe Befolkning endnu paa Sverres Tid var aldeles hebenst, synes Lapperne at have boet temmelig langt ned i Tiden, her findes en Rængde „Lapgrave,“ og Elfdalens Beboeres Dialekt og Udseende synes at tyde paa, at de ere af en anden Art, end de øvrige Dallarle og Nordboere. Først under Braut Anund (omtr. 600) vare Slovener i det Indre af Sverig begyndte at rybdes, og Rydningerne og det skovløse Land i det Indre at bebygges, og under hans Sønnesøn Oluf Trætjelje (660) begyndte først Værmeland at bebygges. Jæmteland havde ingen nordiske Beboere, før Ketil Jæmte paa Eisten Aldraades Tid, hvis Levetid isøvrigt er ubekjendt, flygtede over Kjolen og nedfattede sig i dette efter ham benævnte Land. Hans Sønnesøn, Thorer Helsing, var den første Nordbo, som bosatte sig i det efter ham benævnte Helsingeland, dog bleve først efter Slaget ved Hafursfjorden (872) Nybyggderne nogenlunde talrige. Herjedalen begyndte at bebygges under Haldan Svarte (omtr. 820). Men om ogsaa disse Provindsler forholdsvis tidligt fik nogle enkelte Beboere, saa vare disse dog kun saa og vedbleve endnu langt ned i Tiden at være det. Det var ogsaa mere langs Søstyten og opad Floderne lidt ind i Landet, at Svenskerne trængte sig frem, hvor de da uddrev Kvæernerne og Lapperne, hvilke sidst dog rimeligvis allerede for længe siden vare blevne uddrevne af Kvæernerne²). Disse maatte, altsom Svenskerne trængte sig frem, trække sig tilbage ad Finland til, hvilket atter kom til at gaa ud over Lapperne. I den hebenste Tid synes Svenskerne at være trængte frem til Nedelpad og Ångermanland, hvor Thorsaker og Ofvanjö synes at have været beboede i den hebenste Tid, og hvor den nordligste Runesten findes i Nordringå, men det har vist kun været faare saa, som kom derop, og de holdt sig, som ovenfor bemærket, saagodtsom udelukkende til Kyterne eller de nærmest disse liggende Elvdale. Fra Vesterbotn af ere alle Flodnavne lapste, hvilket tyder paa, at her have Lapperne holdt sig langt længere. Efterhaanden trængte Nybyggere sig dog ogsaa herop. Nordmænd kom ned over Fjeldene at drive Laxefangst, En og Anden blev tilbage om Vinteren og blev boende her, Svenskere kom til, og Lapperne drevs tilbage, forsaavidt som de ikke, hvilket stete, skjøndt neppe hyppigt, ved Giftermaal blandedes med Svenskerne. I det 14de Aarhundredes første Halvdel vare Svenskerne Nybyggder stredne frem til Skellefteå. Ovenfor denne By var der endnu

¹ Geijer I, 95. Suomi 1859, 23. j. Gulphør Dagbok öfver en resa igenom Dalarne. Vesterås 1762. 218. 386.   ² Adam Brem. 185. 188

en Odemark, som dog af og til besøgte af Virkarlene paa deres Handelsrejser til Lapperne, og hvor ringe befolklet denne Egn endnu i Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede var, kan bedst sees deraf, at Landet fra Skellefteå til Uleå 1327 deltes imellem Kongen, Erkebiskoppen og to Privatmænd og blev af hin givet de andre til Opdyrkning. En ensomtbeliggende Nybygd fandtes dengang i Torneå, hvortil noget senere kom Lu eå 14de Aarh. og Galix. Størstedelen af Vesterbotus Stenkirker ere anlagte af Virkarlene ved Aaret 1500. Vi kunne saaledes forsøge Lappernes Udbrivelse fra Kyslandet, i det Indre holdt de sig derimod langt længere ned mod Syd, og i det 11te Aarhundrede omtaler Adam af Bremen, at de havde deres Hovedsæde i Helsingland og derfra vare udbredte mod Syd ned i Dalarne, ja helt ned i Værmeland, hvis Navn som ovenfor bemærket er lapst, og som ikke meget længe iforveien var begyndt at bebygges¹⁾.

Fra det 13de Aarhundredes Slutning af bleve Lapperne imidlertid Gjenstand for et langt haardere Tryk og en langt voldsommere Behandling end nogenstunde før. De svenske Konger havde tilegnet sig Overherredømmet over Lapperne, enten forbi disse, som det paastaas, havde anerkjendt Upsalakongernes Overherredømme²⁾ d. e. lovet at betale dem Stat, naar de foruroligedes ved deres Plyndretoge, eller af blot Herstykke uden nogenformhelt Grund. Da nu Sverig var kommen under Fjelleungeættens dygtige Fyrster, kunde den anden og dygtigste af dem Ragnus Ladulaas (1279—1290) ikke finde sig i, at Lapperne fangodtsom kun i Navn vare ham undergivne, men i Virkeligheden vare frie. Han holdt det imidlertid ikke for raadeligt eller gjørligt at sende Tropper op i hine øde Egne og tænkte, at han snarest ved Privatmænd kunde overtale eller tvinge dem til Underkastelse, og lovede derfor omt. 1277 dem, som kunde bringe dem under den svenske Krone, at de maatte faa dem under deres eget Bælde under dennes Overherredømme. Derved vare de saakaldte Virkarle ham behjælpelige³⁾.

Adam Br. 193. Ann. 1845, 169. Djurberg, beskrifn. öfver Svearika. St. ckh. 1808. 3, 226 f. Geijer 1, 61. 76—82. Grape, Öfversigt af culturens tilstånd i Norrland under catholska tidevarvet. Upsala. 1851, 11. Hackzell, diss de urbe Lule. Ups. 1731. 6. 22. Hülpher, Vbott. 1, 276. Kexfer, Norges Hist. 1, 211. Påsning f. folket 15, 19. Læstadius f. rts. 482. Oldnordiske Sagaer, Kbhvn. 1837. 12 f. 187. 193. Olaf b. Dell 1, 287. Peterfen 199. Ravn, Nord. Kamphistorier. Kbhvn. 1822. 1. c. 134. Reuterbahl, Svensk fyrkans historia. Lund 1838, 1, 109. Schjern 1 7. Påsning 103 f. Påsning, Norst. Opr. 215. Skand. Litt. 11, 110. Snorro 23 c. 37 27 c. 46 45 84) 270 431). Sverres Saga Kbhvn. 1834. c. 12. ²⁾ Høgstr. 549. Læstads. forts. 489.

Høgstr. 549 f. Læstads. forts. 437. Porthan de Birc. 14. Suomi 1860. 34 hvor dette Privilegiums Gyldens betvivles af Lundström.

Hvem disse Virkarle vare, er ikke ganske klart. Efter Konges For-
 mening (s. Ex. Porthan) skulle de have deres Navn af Segnet Virkarla
 i Tavastland, en Kant af hvis Annex Harju, Peræjunda kaldet, flyder sig
 frem bag Teisto Capelmenighed, hvor Lapper have boet. Det formenes
 da, at Beboerne af dette Sogn have paataget sig Lappernes Underkastelse
 i Finland, og at de efter at have fordrevet dem fra Kysten havde i For-
 ening med Andre, der havde sluttet sig til deres Handelselskab, besat
 denne baade Øst og Vest om den botniste Bugt. Efter Andres For-
 mening herskede de egenlige Virkarle blot i Østerbotn, hvorimod et andet
 Handelselskab, *communitas Uplandiæ*, drev samme Forretninger i Nor-
 botn og Vesterbotn og blev ogsaa kaldt Virkarle eller Virkekarle d. e.
 Handelsmænd. Støttende sig til denne sidste Betydning af Ordet (por-
 kalah er paa lapst = Borger, og det gamle svenske Ord *bjorka* betyder
 Kjøbslaa), forfaste Andre Navnets Afledning af Virkarla og forklare det
 blot om Handelsmænd i Almindelighed¹). Hvorledes det nu saa er, nok
 er det, at Virkarlene boede i Vesterbotn, før der blev anlagt Stæder der,
 og levede af Handel og af at undertrykke Lapperne. Med Bold og List
 fattede de Kongens Duffe igjennem, og de fleste Lapper gik ind paa at
 betale Kongen Skat. Det var jo meget bekvemt for disse Kjøbmænd
 istedetfor at aftjære Lapperne deres Varer, at berøve dem dem ganske
 eller for største Delen under Navn af Skat, thi den Afgift, de erlagde
 Kongen mod Ketten til at opkræve Skat, var kun ringe. De herskede
 med Bold over Lapperne, agtede ingen Ret og tilfoiede Lapperne de
 blodigste Forurettelser og Skændigheder, thi de vare saagodtsom Landets
 uindstrænkede Herrer. Den Mistænelighed, som de ellers saa godlidende
 Lapper have til alle Embedsmænd, stammer fra den Tid, da de plagedes
 af Virkarlene, Kongens Stattefogeder²).

Virkarlene vare de første Nybyggere, som nedfattede sig i Lappmarkerne,
 Umeå, Piteå, Luleå, Ulsjö og Torned stamme fra den Tid, om disse Stæder
 end først siden sit Kjøbstadsret, thi Virkarlene forsøgte saalænge som muligt
 at hindre dette, at ei Andre skulde flytte hid og dele Rovet med dem,
 derfor blev Piteå først Kjøbstad 1621, Luleå 1622. De nordligere af
 de nævnte Byer fik først deres Indvaanere. Virkarlene boede ved Kysten
 og gjorde derfra Handelskreiser op i Landet, hvorhen Normændenes Finne-
 færder ei mere foretoges. De havde Enevældet her, og dette gik i Arv
 til deres Efterkommere. Da nu senere svenske Nybyggere indvandrede,

¹) Åbo tidningar. Åbo 1778, 149. 156. Öfögstr. 550. Læstadius, journal
 öfver missionaresor i Lappmarken. 2 uppl. Stockh. 1836 78 do forts. 492
 Porthan de Birc. 21 ff. 37 ff. Stecksenius diss. de Vestrobothnia sub
 præ. Turner Ups. 1731, 23. Suomi 1860, 1 ff. 183 ff.

²) Handlingar rör Skand hist Sto kh 1848 29 26. Öfögstr. 550 Læst
 forts. 493. Porthan de Birc. 3.

som gave sig til at dyrke Jorden, bleve disse ubelagte i Birk lenses Forrettheder, thi disse betragtedes som en Slags Adel, skjøndt deres Indvandring isvrigt paa anden Maade begunstigebedes. Allerede 1328 nævnes saaledes svenske Nybyggere i Lapland, vel nærmest i de ti Helsingland grændsende Egne. Af disse og af Birkarlens drevnes nu Lapperne længere ind i Landet, og saameget maatte de udstaa, at de endelig flygtede ud af Riget blot for at undgaa de skjændige Birkarlens Tyranni. Dette varede imidlertid usvækket ved lige ned til Gustav Vasa. Han fordobbede deres Afgift, men anerkjendte isvrigt deres Herrevælde over Lapperne, dog begyndte han allerede at stælle deres Magt (i Torneå) og under Carl den niende blev den ganske tilintetgjort¹).

Under Alt dette vare Lapperne ved den Tid, vi nu ere komne til, blevne drevne tilbage fra Størstedelen af Kystlandet og i det Andre længere mod Nord. Til at udrydde dem i de sydligere Egne bidrog en voldsom Pest, der hærjede Sverig 1585 og rasede blandt de sydligere boende Lapper, især blandt Jæmtlands Lapperne, hvorved en øde Strækning, det saakaldte Kaskaetnam, der strakte sig fra Hedemarken og Finlierne til Hotagen i Jæmtland, fremkom²). I Norland og Vesterbota vedbleve imidlertid flere og flere Finner og Svenskere at indvandre, og Lapperne trængtes tilbage af den indvandrede Befolkning. Denne tog meget stærkt til. I Medelpad udgjorde den 1766 14,240, 1805 var den steget til 19,983, i Ångermanland var den 1766 30,000, i 1805 42,456, i Jæmtland steg den endnu stærkere, 1754 var den 17,764, 1805 27,535³).

Det er en Selvfølge, at en i den Grad stigende Befolkning maatte have større Plads, og denne fandtes ved at trænge længere op i Landet og opdyrke de øde Strækninger. Derved maatte Lappernes Antal aftage, ikke just fordi de mishandlede af Svenskerne, men fordi jo mere Landet opdyrkedes, desto mere indskrænkedes Terrainet for deres Vandringer, hvortil kom, at nogle Lapper selv bleve Nybyggere, gave sig til at dyrke Jorden og bleve forsvendte og blandede med den øvrige Befolkning, thi hvormeget end Svenskerne have imod at ægte en Lap, saa er dog, naar han bliver civiliseret, hans anden eller tredje Slægtfølges Oprindelse glemt, og hans Afkom blandes med Svenskerne⁴).

De ikke mange Lapper, som vare tilbage i Gestrifland, Helsingland, Medelpad, Ångermanland og Jæmtland toge saaledes mere og mere af i Antal.

¹ Arvidsson 5 275. Grønblad, Nya källor till Finlands medeltids historia. Köpenhamn 1857, I, 3. Handl. rör. Sk. h., 29, 16. Læning f. f., 1849 23 f. 220. Læstad. forts. 493 ff. Porthan de Birc. 25 ff. 36. 39.

² Læst. f. f. 16, 149. 346 ff. ³ Djurberg 3, 47 f. 80 f. 145.

⁴ Hulpher, Saml. til en beskr. öfver Norrland. Westerås 1777, 3 33. Læstadius 47 156. do. forts. 244 ff. 431 f. 436.

De samlede statistiske Opgivelses for de tre førnævnte Provindsers Beskaffenhed have vi dog ikke kunnet erholde. I Hälphers Samlinger berettes det, at i Gestrifland fandtes der endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede laapste Tjenestetjende næsten i ethvert Sogn samt i Fennebo Sogn en bosiddende Laapfamilie, og ved Folketællingen Nytaarsaften 1865 fandtes der 34 Lapper i 6 Sogne i Geseborg Lehu Gestrifland og Helsingland¹⁾. Endvidere beretter Hälpher, at i Angermanland boede der ved Aaret 1780 i Videm Sogn to Sognelapper, der levede af Kendsbysavl og af at lave Sager af Bast, og at til visse Tider om Aaret opholdt der sig Sognelapper i Sognene ved Kysten, hvorimod de til andre Tider flyttede op i Landet med deres Kendsdyr²⁾. I Herjedalen boede de baade Sommer og Vinter i Hebe Sogn ved Fjeldkanten især paa Storfsjønsiden, de fleste boede i Ljungdalen og Meslingen, hvorimod det var Lapperne forbudt at besøge Hatlefjeldet, hvad der før havde været dem tilladt³⁾. Bestemte Oplysninger findes fra Begyndelsen af dette Aarhundrede. 1805 fandtes kun 37 Lapper tilbage i Medelpad og 171 i Angermanland, rimeligvis i Anundsjö, Själevad, Björna, Arnäs, Trehörningsjö, Djurholm, Nordmalings. Ved Folketællingen Nytaarsaften 1860 fandtes der i 32 (uavgivne) Sogne i Väst Norland 130 Lapper, i intet dog over 12⁴⁾. Ogsaa i Jämtland var deres Antal høist ubetydeligt, idet det 1805 kun udgjorde 371, 1848 var deres Antal steget til 689, og 1860 udgjorde det 601. De fleste fandtes i Frostviken, Hebe og Potagen, i 16 andre Sogne angives deres Antal til 52. I disse sidste maa Lappebefolkningen være aftagen, thi den angives 1854 at have været i Undersåker 44, i dettes Annexer Kall og Åhre 73 og 46, i Offerdahl 20. Om der er nogen Urigtighed i disse Angivelser kunne vi ikke afgjøre, det synes saa, thi 1805 er Lappernes Antal i disse Sogne langt ringere, og der angives kun 51 Lapper i de tre Sogne Dvil, Undersåker og Offerdahl og ingen i de andre sidnævnte, hvorimod der 1805 anføres 231 Lapper i Hammerdal (især i Annexet Ström), og det berettes, at Størstedelen af Befolkningen i den dertil hørende Capelmennighed Bergvattnet (142) vare Lapper⁵⁾. I Hebe (Storfsjö og Tännäs Annexer) angives Lappernes Antal 1848 til 160, 1860 til 159, de udgjorde her kun $\frac{1}{2}$ af Befolkningen. I Fölinge boede

¹⁾ Bidrag til Sveriges officiella statistik. A. Befolkningsstatistik Ny följd. II. 3. Stockholm 1865. 3 afd. p. 17. Hälpher I, 262.

²⁾ Hälpher 4, 192. 236.

³⁾ Hälpher 3, 69. Tuneld, Geogr. öfver konungariket Sverige. Stockholm 1794. 3, 73 f.

⁴⁾ Bidrag till Sv. stat. 17. Djurberg 3, 48. 81. 216.

⁵⁾ Bidrag till Sv. stat. 17. Djurberg. 3, 145 174 190 ff. Påsning f. f 1854, 166. 169.

Lapperne i Hotagens Capelmienighed samt i Frostviken, der nu er et særskilt Sogn, deres Antal angives 1805 til 89, der vist er meget for lavt, maatte hidrørende fra, at nogle af de til de tidligere anførte Sogne henregnede (nomadiske eller vmslakkende) Lapper burde være anførte her, 1848 angives det til 346, 1860 til 390, nemlig 148 i Frostviken og 142 i Hotagen. I Følinge var Nybyggernes Antal steget overordenligt, 1757 var Folketalet 203, 1805 910, 1860 2810 (uden Frostviken 2091), altsaa var det i 100 Aar steget til det 14dobbelte. Det er da heller ikke forunderligt, at Lapperne, som før 1750 havde god Plads nok i Følinge, nu kun have de bare Fjelde tilbage og ere blevne Græsgange og Fisserier berøvede. Nybyggerne have saaledes allevegne trængt Lapperne tilbage og berøvet dem deres lovlige Eiendom, og Regeringen har langtfra været heldig i at ordne Forholdene. I Undersøker er der saaledes tillagt Lapperne et eget Omraade, der er 27 til 30 Mile langt og 2—5 Mile bredt og ligger langs Nigsgårdsfjorden, hvilket er en meget uheldig Bestemmelse for Lapperne, der derved ere berøvede deres Vintertilholdssteder og de Fjelde, hvor de pleiede at græsse. Vel kunde der indvendes, at Lapperne kunde have mødt at paatale deres Ret ved det derom holdte Røde, men de vidste ikke, at det blev tillyst, og om de bleve forurettede, tog man sig ikke saa nær, de vare jo saa, fattige og foragtede. Ligesaa ere de Kettingheber, der ere tillagte Ljudnedalsbjergværk og Nybyggerne der, til stor Skade for Lapperne, hvem det 1770 blev forbudt at komme til de Bjerge, de vare vant til at græsse paa. I Hede Sogn maa ingen Lap komme, og for ikke længe siden bleve Forholdene i Nore Sogn ved en Kjendelse ordnede saaledes, at de derboende Lapper med 3250 Kendsdyr mistede alle deres Fjelde paa 1 nær, og af de 9 derboende Nybyggerfamilier fik de 4 50,6 5 Tdr. Land Kengrøsningsfjelde og Fjeldmarker, de 5 fik Fjelde, der hidt il vare benyttede af Lapper alene. Det kan man kalde Retfærdighed! I Kall ere Nybyggerne anlagte saa nær ind paa Lapperne, at de med 2745 Kendsdyr mangle Vinteropholdssteder. Og det, uagtet de fleste saadanne Kengrøsningsfjelde som værdiløse tillægges Nybyggerne som skattefrie Eiendomme¹.

En lignende Udtrængelse af Lapperne fandt ogsaa Sted i Vesterbotn, hvoer i vi dog ikke se os istand til at meddele nærmere Oplysninger. At der er nogle enkelte Lapper tilbage endnu i endel af Vesterbotns og Norbotns Sogne, vil sees af nedenansorte Schematiske Oversigt, men de udgjøre en aldeles forsvindende Brødel af Befolkningen. For vi imidlertid gaa her til at betragte Forholdene i de egenlige Lapmarker, vilde vi

Bidrag til Sv stat. 17 Dyrberg 3 189 ff. Løsning f. f. 20, 158 f. 165. 172. ff. 178 Westerling ecclesiastik m trinkel over Sverige. 5 uppl S. 4h km 1861 p 216

medensfor (se S. 66) give en skematisk Oversigt over Befolkningsforholdene der, idet vi meget maa beklage, at denne langtfra har kunnet blive fuldstændig. Folketallet for 1695 er beregnet ved det for 1695 og 1741 opgivne Antal paa Skatlapper og det for 1741 opgivne Folketal¹).

Af denne Oversigt vil det sees, at Lappernes Antal tiltog fra 1700 til 1800, men at det siden den Tid er vedblevet at aftage indtil i de sidste 10 eller 20 Aar, hvor det er taget meget til. Tilvæksten i forrige Aarhundrede hidrørte maasse fra, at Lapperne fra sydligere Egne traf Nord paa, men da Nybyggernes Antal tiltog — det er fra 1799 til 1860 i de egentlige Lapsogne steg det fra 3,601 til 25,661 altsaa i 60 Aar til det dobbelte —, og da Lapperne tillige ødelagdes ved Brændevinshandel, udvandrede endel af dem til Norge. Brændevinen virkede endmere til at berøve Lapland endel af sin Befolkning, da Kvinderne ogsaa draf, hvorved deres Børn berusedes og døde. Endel denationaliseredes ogsaa, dog mindre i Lapmarkerne, end længere Syd paa. I de sidste Tiaar er Lappernes Antal tiltaget, dels noget ved Indvandring fra Norge, dels paa naturlig Maade. I Alt boer der nu 7248 Lapper i Sverig²).

Betragte vi nu de enkelte Lapmarker og Lappernes Udtrængelse af disse, da fandtes der endnu 1670 ingen egentlige Nybyggere i de søndre, og da endnu mindre i de fleste af de nordlige Lapmarker. 1671 fik Landshøvdingen i Vesterbotns Lehn Befaling til at lade de under Kronen hørende Lapmarker beskrive og til at angive de mest passende Steder til Nybygder og tillige lade Lapperne vide, at de ikke paa nogen Maade skulde blive trængte. Begyndelsen skulde ske med Umeå Lapmark. Den 27 September 1673 udstedtes den første Plakat om Lapmarkens Bebyggelse, Folk opfordredes til at flytte derop, og store Friheder, blandt Andet 15 Aars Skattefrihed, lovedes dem, der vilde gjøre det. Blot nogle faa (finske) Familier gik ind herpaa, og 1674 anlagdes saaledes Øhrtræff (Lydsjæle) og Gassele (Åsjele), samt 1672 Koret (Åsjele). Da det gik saa langsomt med Nybygders Anlæggelse, udstedtes en ny Plakat den 3 September 1695. Kun 11 Nybygder fandtes da i hele Lapland, deraf de 7 i Torned Lapmark. Et Par flere kom til: 1696 Hälla (Åsjele) og Rudsjæle (Lydsjæle) 1700 Fabstræff, 1727 Bjørksjæle, begge i Lydsjæle. Man turde ei vet i

¹ Bidrag til Sv. st. 17. 248n. f. f. 20, 370 f. 16, 347 ff. Djurberg 3, 202 ff. Westerling 211 ff. Engström, resa genom Södra Lapmarken. Calmar 1836. 2. 18. Blom 2, 38 f. Læstad. 80. 87 219 do. forts. 434 f. 451. Missionstidning, Stockholm 1847, 49. Zetterstedt, Resa genom Umeå Lapmarker. Örebro 1833, 283. Stockfleth, Bidrag 1, 126. Tuneld 3, 207. 211 ff. 224. Hermelin, tabeller öfver folkmängden och näringar i Lapmarken och Vesterbota. Stockholm 1810, tab 5 og 6.

² 248n. f. f. 16, 347, 352.

	1895.	1741.	1779.	1805.	1825.	1848.	1890.
I. Røfterbein.							
1. 6 ukendte Eogne	?	?	?	?	?	?	?
2. Rærbra.	?	?	?	?	?	?	?
3. Øortbein.	618	342 (43 @staldpp.)	1881	359	2366	244	506
4. Fjilgelma.							692
5. Måle							1281
6. Øtefleth.							1298
7. Øortfle	?	?	?	?	?	?	?
8. Øentfle	944	616 (95 @staldpp.)	1862	463	?	?	1842
9. Øorna Gævel.							?
10. Øortfle.							?
II. Øortbein.							
11. 15 Eogne	?	?	?	?	?	?	?
12. Øort Galp.							3041
13. Øort Galp.							6681
14. Øelala							3115
15. Øort Galp.	}	}	}	}	}	}	94.8
16. Øort Galp.							5264
17. Øalaa							K92
18. Øort							11890
19. Øortbein og Øtal							5271
20. Øortbein og Øtal							2571
21. Øortbein							667
22. Øortbein	1190						
23. Øortbein	2000						
24. Øortbein	506						
25. Øortbein	400						
26. Øortbein	23.0						
27. Øortbein	409						
28. Øortbein	1089						
29. Øortbein	887						
30. Øortbein	745						

5824 5334

3504

8855 5254

965 707

4945 13565 4531 20409 4428 87488 0647

de urolige Krigstider nedfattede sig her, dertil kom, at man mente, at Lapperne kunde ved Trolddom skade, hvem de vilde, og at kun de troldkundige Finner kunde staa sig imod dem. Dertil kom, at ogsaa Vesterbotu manglede Mennesker, saa at Folk ved Plakat af 20 Novbr. 1741 opfordredes til at nedfattede sig der. Plakaterne om Laplands Bebyggelse vare blevne fornøiede 1720, men endnu varede det længe, inden Nybyggere ret vilde til at komme. Nybyggerne kom imidlertid godt ud af det, og alt som Familiernes tiltoge, anlagdes flere Nybygger, 1741 havde Åsele 20 Nybygger (149 Indv.), Lycksele 18 (120 Indv.), Arvidsjaur ingen, Arjeplog 3, Luleå 5 (31 Indv.), Jukkasjärvi 16 (100 Indv.), 1748 angives de til 17 i Åsele, 26 i Lycksele, 2 i Arjeplog, 18 i Luleå, 16 i Jukkasjärvi og 15 i Enontekiö¹⁾.

Nybyggernes Antal vedblev imidlertid at tiltage og det meget stærkt. I Åsele Lapmark var Nybyggernes Antal 1790 steget til 98, altsaa i 50 Aar til det femdobbelte, saa at der særligt af Hensyn til dem maatte indrettes en ny Capelmenighed Volgsjö (1783, Kirken færdig 1794), og 1790 oprettedes atter to Capelmenigheder Biffa og Bergvattnet, hvori atter snart skete Forandring, idet Biffa 1795 blev et selvstændigt Præstegjæld under Navn af Fredrika, Bergvattnet 1799 under Navnet Dorothea og Volgsjö 1812 under Navnet Vilhelmina. Nybyggernes Antal er siden stadig steget, saa at det nu er næsten 4 Gange saa stort som i Aarhundredets Begyndelse. I Fredrika boer der ingen Lapper, i Åsele udgjør det $\frac{1}{10}$, i Dorothea $\frac{1}{7}$, i Vilhelmina lidt over $\frac{1}{2}$ af Befolkningen²⁾.

I Umeå Lapmark (Lycksele med Stenssele og Sorsele) var Nybyggernes Antal 1799 steget til det 12dobbelte af, hvad det var et halvt hundrede Aar iforveien. Tilbels for deres Skyld indrettedes en særegen Menighed i Sorsele 1812, og 1821 deltes det i tre Præstegjæld: Lycksele, Stenssele (Capelmenighed 1815) og Sorsele. I dette Aarhundrede er Nybyggerbefolkningen steget til det dobbelte. I Lycksele udgjøre Lapperne $\frac{1}{2}$, i Stenssele med Tærna hended $\frac{1}{3}$, i Sorsele hended $\frac{1}{3}$. Endel af Sorsele Lapper ere forsvundne³⁾.

Viteå Lapmark (Arvidsjaur og Arjeplog) fik forholdsvis sent en noget talrig Nybyggerbefolkning. Her anlagdes Bjergværker i Nasafjell og Silbojok, men Lapperne døde saameget Dødt derved, at de siden vel have vogtet sig for at fortælle, hvor de have opdaget ædle Metalleres Forekomst. De bleve tvungne til at levere Styks til og fra Bjergværkerne og bleve plagede paa mange Maader, saa at endel af dem flygtede til

Blom 2 38. Ehrenmalm 75. Gulpher 4, 323 Læsn. f. f. 16 272 ff. Læstadius f. r. s. 3 1 ff.

² Læsn. f. f. 16 278 f. 1 68. Læstad f. r. s. 409

³ Læstung f. f. 16, 27 | Læstad f. r. s. 409.

Norge eller andetsteds. Heldigvis blev Rafajjell ødelagt i Krigen med de Danske 1586 og nedlagdes, og Lapperne vendte tilbøds atter tilbage. Den første Nybygd i Arjepfong anlagdes omtrent 1650, men Nybyggernes Antal tiltog ikke her saa stærkt som i de sydligere Lapmarker, først i dette Aarhundrede tog det til, dog heller ikke meget, og i dette Aarhundrede er det kun steget til det dobbelte. Lappernes Antal har i Aarhundredets Løb aftaget noget, dog ikke meget, det udgjør henved $\frac{1}{2}$ af Befolkningen. I Arvidsjaur anlagdes den første Nybygd, Blommentræst først 1758, i dette Aarhundrede er imidlertid Nybyggerantallet tiltaget meget stærkt, i de 25 første Aar til det 8dobbelte og i Aarhundredet i det Hele taget til det 200 dobbelte. Lappernes Antal er i dette Aarhundrede tiltaget til det dobbelte, det udgjør henved $\frac{1}{4}$ af Befolkningen. Lappernes Viltfaar ere forsaavidt bedre i dette Lapmark, da flere Fjeldsjæder give dem bedre Leilighed til at ernære deres Kendsbr¹).

I Luleå Lapmark, hvor der ved forrige Aarhundredes Midte kun fandtes 31 Nybyggere; var disses Antal i de næste 25 Aar kun steget til 82; 50 Aar senere var det steget til 1514, altsaa næsten til det 20 dobbelte, og fra 1825 til 1860 til det $1\frac{1}{2}$ dobbelte. En Aarsag til Nybyggernes Tiltagen navnlig i Slutningen af forrige Aarhundrede var det store Jernværk i Gellivares Opkomst, hvortil navnlig Friherre Hermelin bidrog. Lappernes Antal i dette Lapmark steg til 1799, men tog fra da af til 1850 stadigt af (fra 1954 til 1106), hvorimod det atter er tiltaget og det meget betydeligt (1106—1829) i det sidste Tiaar. I Jokmok og Kvifjok udgjøre de $\frac{2}{3}$ af Befolkningen, i Gellivare $\frac{1}{3}$, og dette er det første Sogn, hvor deres Antal udgjør over Halvdelen af Befolkningen²).

I Torneå Lapmark (Judasjærvi og Karejuando) var Nybyggernes Antal tidligere forholdsvist større end i flere af de andre Lapmarker, hvortil vist Rabostabet til Finland og Bjergværkerne i Svappavara og Junajuando bidrog. Den første Nybygd i Judasjærvi anlagdes 1631, den første i Enontekiö 1650. 1741 fandtes omtrent 160 Nybyggere her. I de næste 20 Aar steg det til henved 400. I dette Aarhundrede er det steget til næsten det Dobbelte af, hvad det var ved dets Begyndelse. Lappernes Antal astog ogsaa her stadigt til omtrent 1850 (1741: 1773 og 1848: 1158), hvortil navnlig for Judasjærvis Bedkommende den forbarvelige Brændevinsdriften bidrog, saa at Befolkningen i en Række af Aar stadigt astog med $1\frac{1}{2}$ pCt. aarlig, senere er det steget til 1533, hvilket tilbøds staaer i Forbindelse med den religiøse Opvækkelse og den deraf følgende Udruelighed. I Judasjærvi udgjøre Lapperne henved Halvdelen, i Karejuando henved $\frac{1}{5}$ af Befolkningen³).

¹ Læsn. f. f. 16 268 ff. 17, 275, 350. Læst. forts. 211 ff.

² Læsn. f. f. 16 277   ³ Læsn. f. f. 16 271 353

Som i Norge er der ogsaa i Sverige truffet mange ufornuftige Bestemmelser for at ordne Forholdet mellem Lapperne og Rybbyggerne, hvilket vi allerede ved at omtale Jæmtland have henpeget paa. I Norbotten er det under Kulct forbudt Lapperne at komme Rybbyggerne paa $1\frac{1}{2}$ Mil nær, hvilket i Grunden er det Samme som at forbyde Lapperne fra Landet, thi der er sjelden mere end 3 Mil mellem Rybbyggerne. En Herredsdret i Norbotten tillod ved en Dom Rybbyggerne at flyde eller tage de Kener, som findes ved deres Staffe om Vinteren. I Vesterbotten er det paalagt Rybbyggerne at sætte Gjærder om deres Staffe, men disse gjøres unyttige om Vinteren af Snebriver. Et kraftigere Middel til at holde Kendsdyrene borte anvende Rybbyggerne selv, nemlig at tænde Ild paa Stovene, hvorved Kendsdyrsmosset ødelægges. I de sydlige Lapmarker ere Lapperne nu trængte tilbage til Fjeldet, og Rybbyggerne ere i Grunden trængte længere frem, end ønskeligt og for dem selv nyttigt er. Det er da naturligvis Fjeldlapperne, det gaaer mest ud over. I de nordlige Lapmarker have endel Rybbyggere selv begyndt at lægge sig efter Kendsdyrshold, og en stor Del af Fjeldlapperne ville vel derved efter paa Grund af Armod (Brændevin) at have solgt deres Kendsdyr spæte ned til at blive disses Tjenestetjende, forsaavidt Regeringen ei vil sætte en Grændse for Rybbyggernes Fremtrængen og Romadernes Udbrivelse ¹⁾.

Hvad Nationaliteten angaaer, da tale de jæmtlandske Lapper Svensk, og Åsele Lapper forstaa uden Vanskelighed Svensk ²⁾. I de nordlige Lapmarker er Rybbygger-Befolkningen fornemmelig Finsk, og det synes, som om Lapperne paa sine Steder ere ved at forfinnes, dog vil det vist derommed vare længe, om det nogensinde vil ske.

Forøvrigt maa det bemærkes, at ligesom de svenske Fjeldlapper om Sommeren drive med deres Kendsdyr over Kjølen ind i Norge, drive de om Vinteren ned til den botniste Bugt, saa at, hvis alle de Sogne, hvor de af og til opholde sig, skulde medtages, som Lapsogne, maatte langt flere af de sydligere medtages. Deraf maa ogsaa de forskellige Angivelser forklæres, som vi anførte, da vi omhandlede Jæmtlands Lapper.

Capitel 5.

De finske Lapper.

Hvad de Egne af Finland angaaer, som nu behøes af Lapper, da henhørte de, som tidligere bemærket, forhen til det norske Finmarken, og

¹⁾ Læsn. f. f. 14, 367. 16, 350. 354 ff. Roman 44. Stedsff. 146. 168.

²⁾ Engström 2, 33. Læsn. f. f. 20, 168.